



Л. Р. Наливайко*

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Характер і зміст соціальної функції держави в тому чи іншому аспекті розкриті у вітчизняній та зарубіжній політологічній і правовій літературі. У сутнісному аспекті будь-яка держава виконує соціальну функцію. Розмежування полягають у формах, методах і гарантіях її реалізації. Комплекс проблем, які пов'язані з необхідністю переорієнтації економіки в напрямку зростання, рівноправного входження у світове співтовариство, вимагає виявлення нової ролі держави (як суб'єкта соціально-економічних перетворень), уточнення змісту соціальної функції на сучасному етапі. Ситуація ускладнюється тим, що національна економіка зазнає ринкових перетворень, які сьогодні обтяжені складною кризовою ситуацією.

Проблема дослідження включає такі актуальні аспекти, як: теоретичний аналіз і узагальнення змісту соціальної функції Української держави на сучасному етапі, виявлення особливостей трансформаційного періоду, синтезоване дослідження цих проблем на основі аналізу соціально-економічної ситуації в країні, а також об'єктивних і суб'єктивних передумов, чинників для побудови соціальної держави на теренах України.

Пошук оптимальних шляхів реалізації цієї проблеми вимагає вирішення деяких спірних загальнотеоретичних питань, якими є наступні: формулювання науково обґрунтованого визначення соціальної функції Української держави, з'ясування її змісту та проблем реалізації; визначення місця соціальної функції в системі інших напрямів діяльності держави; аналіз основних напрямів соціальної політики в сучасних умовах; прогнозування подальшого розвитку соціальної функції Української держави.

Недостатнє розроблення зазначених проблем, їх актуальність, теоретичне і практичне значення зумовлюють необхідність їх подальшого, більш глибокого дослідження в нових конкретно-історичних умовах.

Актуальність дослідження соціальної функції держави для вітчизняної науки впливає із конституційного закріплення за Україною статусу соціальної держави (цей фундаментальний принцип конституційного ладу закріплений більш ніж у 15 конституціях країн Європи).

Але очевидним є те, що західноєвропейська модель державності, теорія соціальної функції державності, теорія соціальної функції держави не може автоматично втілюватись в Україні, не зазнавши попереднього критичного аналізу. Необхідність його проведення пов'язана як з відсутністю загальних для постсоціалістичних і західних країн умов та закономірностей становлення соціальної держави, так і з тією кризою, якої ця державність сьогодні в цих країнах зазнає. Визначення особливостей розвитку соціальної держави в Україні повинно мати встановлення змісту соціальної функції нашої держави на сучасному етапі з урахуванням позитивних моментів західної моделі.

Сьогодні сутність соціального напрямку функціонування держави, який за Конституцією України є одним з визначальних, основоположних орієнтирів її



діяльності, докорінно відрізняється від сутності соціального напрямку діяльності держави за Конституцією Української РСР 1978 р.¹ Вперше на конституційному рівні людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю в державі (ст. 3 Конституції України)². І хоча від прийняття Конституції України минуло вже більше десяти років, на сучасному етапі розвитку державного ладу зазначена стаття містить більше норму-мету, ніж норму, що відображає реальність.

Така ситуація зумовлена наступними чинниками: по-перше, недосконалість, суперечливість законодавчої бази, яка присвячена саме соціальній функції держави, її формам, методам, механізму реалізації; по-друге, відсутність єдності поглядів щодо визначення науково обґрунтованого поняття і змісту цього напрямку діяльності; по-третє, недостатня дослідженість аспекту ефективної практичної реалізації соціальної функції держави у сучасний період; по-четверте, відсутність системних, науково обґрунтованих прогнозів щодо тенденцій подальшого розвитку соціальної функції та вдосконалення окремих положень чинного соціального законодавства України з метою вирішення існуючої проблеми, неузгодженості соціальної політики з економічними перетвореннями і з метою уникнення безсистемності рішень у сфері соціального забезпечення.

Необхідність наукового аналізу цієї проблематики зумовлена тим, що концепція соціальної правової держави останнім часом не отримала як достатньо ефективного практичного втілення, так і оформлення у вигляді загальнообов'язкової системи інститутів, процедур і відповідної моделі соціальної політики. Проблема соціальної функції держави у період сучасних трансформаційних процесів в Україні є майже не дослідженою. Лише окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних юристів, філософів, соціологів та представників інших галузей наукового знання (О. Андреева, В. Бакуменко, О. Бермічева, Д. Голбрейт, Н. Дергунова, В. Жмир, Б. Жувенель, С. Коробов, Х. Ламперт, І. Осадча, О. Скрипнюк, В. Скуратівський, А. Токвиль, М. Фридман, Ф. Хайєк, Г. Цахер, Й. Шумпетер, Л. Ерхард та ін.)³.

Визнавши себе соціальною державою на конституційному рівні, Україна зробила крок до подальшого розвитку своєї державності та зміцнення авторитету у міжнародному співтоваристві.

Вважаємо, що сьогодні основними причинами складної ситуації в соціальній сфері є: неприйняття державою індивіда як активного суб'єкта соціальної політики; переоцінка державою своїх можливостей при прийнятті соціальних зобов'язань; відсутність умов для психологічної перебудови населення до темпів реформ; неузгодженість соціальної політики із здійснюваними в країні економічними перетвореннями; певна безсистемність рішень у сфері соціального забезпечення тощо.

¹ Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет внутрішніх справ МВС України. — Х., 2002. — 18 с.

² Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

³ Aragon M. Los problemas del Estado social // Sistema. — Madrid. — № 118/119. — P. 23-32; Дергунова Н. В. Социальная функция государства: Исторический опыт и современность // Ученые записки Ульяновского университета. Серия: Право. — 1997. — № 1. — С. 14-20; Андреева Е. М. Социальная функция демократического государства (конституционно-правовой аспект). Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. — М., 1998. — 200 с.; Скуратівський В. Соціальна політика як суспільний феномен і вид практичної діяльності // Вісник УАДУ при Президентів України. — 1997. — № 1. — С. 143; Лібанова Е. М. Палій О. М., Скуратівський В. А. Людський розвиток: від ідеї до державної стратегії // Вісник УАДУ при Президентів України. — 1996. — № 1. — С. 160; Скуратівський В. Принципи соціальної політики // Вісник УАДУ при Президентів України. — 1997. — № 2. — С. 103; Скуратівський В. Соціальний розвиток і соціальна політика: сучасні реалії, суперечності і тенденції розвитку // Вісник УАДУ при Президентів України. — 1996. — № 1. — С. 156.



Немає сумнівів у тому, що ефективність соціальних перетворень залежить від багатьох факторів, але, в першу чергу, від їх законодавчого забезпечення і стану економіки країни. Ці моменти є основоположними і при виявленні тенденцій розвитку соціальної функції сучасної Української держави. А вирішення державою соціальних та інших завдань відповідно до положень Конституції України вимагає виявлення існуючих потреб законодавчого регулювання, розробки і своєчасного видання законів, що регламентують певні сфери суспільних відносин в інтересах населення всієї країни за умов органічного входження цього закону в систему законодавства.

Слід зазначити, що у соціально-економічній сфері це питання виступає як проблема оптимального співвідношення державного регулювання економічних процесів з дією ринкових механізмів.

У цьому контексті основними умовами розбудови соціальної держави в Україні є наступні напрями діяльності в соціальній сфері:

1) створення відповідної до сучасних потреб суспільства систематизованої соціальної нормативно-правової бази, яка передбачала б прийняття комплексу довготермінових соціальних програм різної спрямованості;

2) формування реально діючої системи гарантій та досконалого механізму юридичних засобів здійснення та захисту прав і свобод людини з метою забезпечення їх ефективної фактичної реалізації на основі принципів соціальної справедливості, свободи і рівності;

3) розвиток соціально-орієнтованої вільної ринкової економіки та сприяння подальшому формуванню середнього класу суспільства;

4) дотримання виваженого, обґрунтованого балансу між ринковою економічною свободою та державним регулюванням ринкових процесів;

5) розвиток громадянського суспільства та формування високо свідомої професійної національної політичної еліти за умов наявності багатопартійної системи та прогресивної політичної опозиції;

6) забезпечення постійного зв'язку соціальних реформ з новітніми науковими дослідженнями в цій сфері як внутрішньодержавного, так і світового рівнів.

Виходячи з вищезазначеного, соціальна політика набуває конституційно закріпленого статусу одного з пріоритетних видів державної політики. Прикладами можуть бути як положення конституцій зарубіжних країн (Конституції ФРН, Франції, Іспанії, Росії), так і Конституція України. З урахуванням адаптації світового досвіду, ефективного розв'язання проблем соціальної сфери до умов України, вважаємо, що нагальною проблемою є вдосконалення державної соціальної політики України та механізмів її реалізації.

Проблема проведення ефективної соціальної політики набуває особливого значення на сучасному етапі реформування, яке супроводжується погіршенням умов існування широких прошарків населення, різким падінням їх життєвого рівня та загостренням соціальної нестабільності в суспільстві. З огляду на важливість соціальної політики слід зазначити, що її роль досліджена недостатньо, зокрема відсутнє єдине розуміння змісту форм і методів її реалізації.

Ми виходимо з того, що у перехідному до ринкових відносин періоді соціальна політика є одним з визначальних напрямів внутрішньої політики держави. Вона забезпечує захист прав людини, створює передумови для розширеного відтворення людиною своєї діяльності та для стабільності суспільства.

Тому *стратегічною метою нової соціальної політики* має стати стабільний розвиток соціальної сфери, яка будується на взаємній відповідальності держави і людини. У зв'язку з цим можна виділити умови, що забезпечують перспективи



розвитку соціальної функції сучасної Української держави: правове й економічне забезпечення соціальної функції держави; проведення активної державної політики з метою адаптації працездатного населення до соціальних аспектів ринкових відносин; реальна соціальна підтримка тих категорій населення, які з певних причин самостійно не можуть забезпечити собі гідне існування і потребують надання соціальних пільг; підвищення ефективності формування і використання фінансових, матеріальних, інформаційних і кадрових ресурсів соціальної сфери.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у багатоманітні функціональної діяльності держави соціальна функція, враховуючи її значну роль у забезпеченні нормальної життєдіяльності людей, займає одне з провідних місць. Шляхом її ефективної реалізації створюються гідні умови життя кожній людині та забезпечується громадянський мир; здійснюється соціальний захист найбільш вразливих верств населення; відбувається зміцнення соціальної справедливості та солідарності в суспільстві, а також гуманного демократичного ладу, що охороняє індивіда.

У той же час успішна діяльність держави в соціальній сфері є однією з умов ефективної реалізації економічної, політичної та інших функцій держави.

Під соціальною функцією сучасної Української держави слід розуміти основні напрями її діяльності в соціальній сфері із забезпечення гарантування гідних умов існування для кожної людини, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку особистості та формування цілісного, динамічного механізму соціального захисту.

Такий підхід, по-перше, відображає призначення держави соціальної орієнтації. Практично кожна людина постійно піддається певним об'єктивним ризикам і негативним впливам середовища. Це можуть бути як фізіологічні захворювання (хвороба, похилий вік), так і соціальні фактори (безробіття, глибока диференціація у розподілі доходів, масова бідність). Отже, сприяти і розвивати механізм пом'якшення зазначених ризиків і несприятливих колізій — завдання соціальної держави.

По-друге, така позиція співпадає з міжнародними стандартами, які закріплюють обов'язок держави забезпечити гідний рівень життя своїх громадян. Це констатується у Загальній декларації прав людини (ст. 25), у ст. 11 Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права, у ст. 1 Декларації соціального прогресу та розвитку⁴.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що *змістом соціальної функції сучасної Української держави є:*

- забезпечення економічних і правових гарантій реалізації невід'ємного права кожної людини досягти власного добробуту своєю працею і знаннями, тобто гарантованість самореалізації громадян в економічній діяльності задля отримання відповідних матеріальних благ;
- створення механізму соціального захисту всіх груп населення і, в першу чергу, найменш захищених;
- впровадження цілісної моделі соціального страхування (пенсійного, медичного, по хворобі, безробіттю тощо);
- психологічна допомога, спрямована на збереження особистості й оздоровлення мікроструктури середовища з метою встановлення її самостійності;
- створення для кожної людини гідних умов існування та рівних життєвих шансів у соціальній сфері.

⁴ Международные акты о правах человека: Сборник документов / Сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. — 2-е изд., доп. — М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. — 944 с.



Таким чином, зміст соціальної функції держави визначається рухом України до правової соціальної держави, яка покликана не тільки забезпечувати інтереси соціально незахищених груп населення, але й турбуватися про добробут кожної людини, залишаючи місце для індивідуальної економічної ініціативи.

Розгляд законодавчих актів, які забезпечують розвиток соціальної сфери, дозволяє виявити наступні *тенденції розвитку соціальної функції сучасної Української держави*:

- 1) перехід до взаємної відповідальності всіх суб'єктів соціальної політики за результати соціального розвитку;
- 2) розвиток системи соціального забезпечення непрацездатних осіб шляхом підтримки відповідних інфраструктур (як державних, так і недержавних);
- 3) добровільність і різноманітність форм участі громадян у формуванні і реалізації соціальної політики;
- 4) захист працездатних осіб від соціальних ризиків здебільшого на страхових принципах;
- 5) стимулювання (шляхом створення правових, фінансово-економічних умов) активної участі громадян у формуванні власного добробуту.

Вважаємо, що в нашій країні є реальні можливості правового і економічного забезпечення соціальної функції сучасної Української держави. Результати реформ, як позитивні, так і негативні, створили деякі сприятливі передумови для практичного руху до української моделі соціальної держави, для створення умов гідного життя і вільного розвитку людини.

Підсумовуючи, слід зазначити, що соціальна сфера в ході економічних реформ стала полем жорстких дискусій, результатом чого були часто непослідовні і необґрунтовані рішення щодо її реформування.

Проведений аналіз свідчить, що відсутність ґрунтовних теоретичних, адекватних сучасному стану українського суспільства і вітчизняної юридичної науки досліджень є прогалиною у державознавстві, без подолання якої залишаться нерозв'язаними завдання, пов'язані з оптимізацією процесу розбудови України як соціальної держави.

Вищезазначене зумовлює необхідність теоретичного узагальнення та певного переосмислення накопичених поглядів щодо соціального напрямку державної діяльності, в тому числі формування теоретичних положень про перспективи та гарантії ефективної реалізації соціальної функції держави в умовах сучасної України.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою загальноправових дисциплін
Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ (протокол № 6 від 25 січня 2007 року)*

